

KÁLLAI ERNŐ PH.D, HABIL

kallai@szte.jgypk.hu

főiskolai tanár (SZTE JGYPK), tudományos munkatárs (MTA TK KI)

Romák a roma politikáról

Romas about the roma politics

Kóczé Angéla – Neményi Mária – Szalai Júlia (szerk.) (2017):
Egymás szemébe nézve. Az elmúlt fél évszázad romapolitikai törekvései
MTA TK Szociológiai Intézet, Budapest

DOI 10.14232/belv.2018.3.9

<https://doi.org/10.14232/belv.2018.3.9>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Kállai Ernő (2018): Romák a roma politikáról.
Belvedere Meridionale 30. évf. 2. sz. 151–155. pp.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Régóta hiányzó könyvvel jelentkeztek az ismert szociológusok, amiben megpróbálták egyfajta összegzését adni az elmúlt évtizedek azon történéseinek, amelyben a megjelenő első generációs roma értelmiségiek indulásától kezdve a napjainkig ívelő időhorizonton keresztül, a „roma politika intézményesülését” vizsgálják. Maga a kötet és az alapjául szolgáló kutatás több tekintetben is szimbolikus: a szerkesztők, Szalai Júlia és Neményi Mária, az 1970-es években induló szociológus „nagy generáció” tagjai, akik annak idején mindketten Kemény István szegénység és cigányokkal foglalkozó kutatásaival is „megfertőződtek”, jelenleg már a tudományos elismerés csúcára jutottak, akadémiai doktorok, Professor Emeriták. Kutatótársuk, Kóczé Angéla, aki egy fiatalabb szociológus generáció tagja, hasonló érdeklődéssel és kutatási területtel,

az amerikai egyetemi tanítás után a CEU egyik romákkal foglalkozó csoportjának megbecsült, tehetséges tagja. A különböző generációk szimbolikus találkozása mellett fontos szempont lehet az is, hogy Kóczé az identitását büszkén vállaló roma, még a másik két szerző a romák kutatásával is hosszú ideje foglalkozó, de nem roma identitású szakember. Ez az „integráció” végigvonul az egész kutatáson, miként Szalai és Neményi egész életművén is: mindig következetesen figyeltek arra, hogy ne csak ők mondják el azt, amit a cigányokról tudnak, hanem lehetőségükhöz mérten igyekezettek roma identitású kutatóknak is esélyt teremteni, hogy bekapcsolódjanak a romákról szóló „tudás” létrehozásába. Vonatkozik ez a mostani esetre is, a több évig tartó adatfelvételben és elemző munkában részt vettek romák és nem romák is, mintegy szimbolizálva ezzel az „elismerés politikáját”, mint az általuk is fontosnak és kívánatosnak tartott, romákra vonatkozó helyes társadalompolitikát.¹ Sőt, a kutatás vezetője Kóczé Angéla volt, aki ezzel mintegy megkapta a stafétabotot ennek a megközelítésnek a folytatására. Azt hiszem jogosan vetődik fel ezek után a kérdés, hogy ez már azoknak a műveknek a sorát nyitja-e meg, amikor a romák a saját narratívájukat írták meg a közösségeikkel kapcsolatos társadalomértelmezés vonatkozásában. Erről talán még nem beszélhetünk (ha egyáltalán eljutunk valaha is odáig), de miként a kutatásból is kiderült, rendkívül fontos lépést tettek ebbe az irányba, ennek elérése érdekében.

A kutatás eredményeit bemutató, 300 oldalas kötet – amelynek folytatásáról és az elkészült szakértői tanulmányok közreadásáról szólnak időnként a hírek – hat részből áll. A Kóczé Angéla által jegyzett bevezető és a Szalai Júlia és Neményi Mária által írt tanulmány – amelyről a későbbiekben részletesebben is szólok – mellett megtalálható a kötetben Bogdán Mária tanulmánya is, amely a jelenkori „roma mozgalom” (már, ha létezik ilyesmi egyáltalán) a közösségi médiatérben történő megjelenését és kutatásának lehetséges irányait vázolja fel. Írása, bár kétségtelenül tartalmaz megfontolásra érdemes irányokat, nem tartozik szervesen a kötet által vizsgált kérdéshez. A IV. rész a kutatás során megszervezett, nyilvános kerekasztal beszélgetések leírt, szerkesztett változatai. A hat beszélgetés során olyan fontos kérdések kerültek megvitatásra roma és nem roma kutatók, szakemberek, politikusok és közéleti emberek bevonásával, mint az etnikai politizálás létjogosultsága, vagy a roma közélet belső feszültségeinek kérdései. Ebben a formában ezek a leiratok fontos dokumentumértékkel bírnak, jelentős lehetőséget biztosítva a kérdések elemzésére vállalkozóknak. Hasonlóan az V. részhez, amely nevesítve is „dokumentumokat” közöl, amelyben tanulmányok, felszólalások, egykori tervezetek és más, gyakran már a kutatók számára is nehezen elérhető forrásmunkákból tizennegyed ad közre. A kötet záró része a „Rövid életrajzok” címet viseli, és ebben roma és nem roma emberek néhány soros életrajza található. Ők azok, akik valamilyen módon kötődnek a témához, és a kutatás valamelyik fázisában, résztvevőként vagy interjúalanyként részt vettek.

A kutatás körülményeire és eredményeire vonatkozó „tudást”, és ezzel a kötet legfőbb mondanivalóját két rész: a bevezetés és az első tanulmány tartalmazza. Kóczé Angéla „*Roma emancipációs törekvések – Egy kutatás margójára*” című bevezető írásában rögtön a könyv

¹ Vö.: SZALAI JÚLIA: *Az elismerés politikája és a „cigánykérdés”*. https://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/Szalai_Julia_Az_elismeres_politikaja_es_a_ciganykerdes.pdf, valamint KÓCZÉ ANGÉLA: *Az elismerés politikája Neményi Mária munkáin keresztül*. <http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/az-elismeres-politikaja-nemenyi-maria-munkain-keresztul>.

legfontosabb kérdésére, a „roma politika” meghatározására tesz kísérletet. Megítélése szerint a fogalom jelentése a közgondolkodásban „a hatalomnak és hivatalainak a romákra, mint körülhatárolt társadalmi-etnikai csoportra vonatkozó elképzeléseit, döntéseit és intézkedéseit érti”, azaz a romákra vonatkozó állami tervekként, intézkedésekként definiálja. Ezzel szemben a kötet célja ennek a fogalomnak a „megfordítása”: azt a szemléletmódot kívánja bemutatni, ahogyan a társadalmi folyamatokat, történéseket a romák végig élték, azokat értelmezték és visszatekintenek rájuk. Ez az értelmezés a külföldi szakirodalomban már jó ideje megjelent „Critical Race Theory”² mintájára kialakult „Critical Romani Studies” alapelvei, valamint a posztkolonialista társadalomértelmezés³ mentén olyan önálló narratíva kialakítása, amelyben a romák nem csak elszenvedői, hanem alakítói is a társadalmi folyamatoknak. Fontos szempont, hogy ez már ne a kutatók értelmezése legyen, hanem az „érdekeltek” által megélt valóság bemutatása. Ez az újfajta megközelítés fontos lehet a romák kutatásában is, hiszen a „klasszikus” módszer valóban egy többségi értékrend alapján kialakított narratíva napjainkban is, amely általában nem a romák szempontjából történő elbeszélés. Kérdés persze, hogy ezzel nem esünk-e át annak a bizonyos lónak a túlsó oldalára, és nem jön-e létre hasonlóan egyoldalú szemlélet, csak most a másik oldalról nézve? Ettől egyelőre azonban nem kell tartanunk, hiszen olyan elenyésző számú kutatási beszámoló alapul ezen az új megközelítésen, hogy a túlzások lenyesegetésére még majd csak a későbbiekben kerül sor. E sorok írójának azonban végső soron az a véleménye, hogy a legteljesebb társadalomértelmezést a lehető legtöbb szempontú elemzés adhatja. Azt is mondhatnánk, egyfajta holisztikus szemlélet az, amely esélyt ad a legteljesebb tudás megszerzésére. Ebben a könyvben is, Neményi és Szalai tanulmányában, felvetődik a kérdés: mennyire egyoldalú egy társadalmi folyamat bemutatása, csak az egyik szereplő szemszögéből? Lehet-e elemzést készíteni mondjuk a korabeli társadalmi-gazdasági-politikai viszonyok figyelmen kívül hagyásával, csak a szereplők egy meghatározott körének véleménye alapján? Ez a kérdés, valószínűleg nem véletlenül, foglalkoztatta a két szerzőt is, hiszen tanulmányuk záró részében ők maguk is elmélkednek a hitelesség kérdésén. A gondolatsor végén arra a megállapításra jutnak, hogy az elemzés hitelesnek tekinthető, amely véleménnyel az olvasó is bátran azonosulhat, hiszen maguk a szerzők fogalmazzák meg: „Persze mindez így együtt is a roma politika belülről láttatott és belső története.”

A bevezető második felében Kóczé Angéla a társadalmi integráció problémájáról elmélkedik. Mondanivalóját Nancy Fraser egyik művére építi fel,⁴ és alkalmazza azt a romák társadalmi viszonyaira. Mindez a három szerkesztő-szerző alapvető megközelítését tartalmazza a romák társadalmi integrációjának helyesnek vélt módszeréről. A Kóczé által már más alkalommal is kifejtett megközelítésben⁵ a megerősítő (affirmatív) és az átalakító (transzformatív) társadalmi beavatkozások különböző hatásait vizsgálja, eljutva a magyar társadalomtudományban Szalai Júlia által meghonosított „elismerés politikájáig”, amelyet a társadalmi érdekérvényesítés leghatékonyabb módjának tartanak. A kérdés vitája, kiegészülve sok más kérdéssel – legalábbis

² Vö. például: *What is Critical Race Theory?* <https://spacrs.wordpress.com/what-is-critical-race-theory/>.

³ Vö. például: *Mi az a posztkolonializmus?* <https://www.eurozine.com/mi-az-a-posztkolonializmus/>.

⁴ FRASER, N. – HONNETH, A. (2003) *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. London, Verso.

⁵ Mit kezdjen a romákkal a szociáldemokrácia? *Népszava* 2017. 08. 12. https://nepszava.hu/1137276_mit-kezdjen-a-romakkal-a-szocialdemokracia.

a külföldi szakirodalomban –, már zajlik egy ideje,⁶ így érdemes megismerkedni az olvasónak az ebben a kötetben is kifejtett értelmezéssel.

Szükséges ejtenünk néhány szót a kötet alapjául szolgáló kutatás módszertanáról is. A kutatás alapvető módszere az interjú. Mélyinterjú készült 25 közéleti szerepet is betöltő roma emberrel, 10 közéleti szereplő családjában is további 53 embert kérdeztünk meg ezzel a módszerrel, és különböző dokumentumok elemzésével 20 esettanulmány is készült. Mindez kiegészült szakértők részvételével – a kötetben is közölt módon – lebonyolított nyilvános kerekasztal beszélgetésekkel is. Módszertani innovációnak tekinthető a kutatók saját megítélése szerint is, hogy a közéleti szereplőkkel készült interjúk egy részét nyilvános esemény keretén belül készítették roma értelmiségi fiatalok, ezzel is ösztönözve a párbeszéd kialakulását a különböző generációk között. Ezt egyben részvételi akciókutatásnak is tekintették a kutatók, ezzel is hangsúlyozva a társadalom-jobbító szándékot és a kisebbségi léthelyzetben élők „helyzetbe hozását”. Megítélésem szerint a nyilvánosság és a kérdezők roma identitása valóban pozitív hatással volt a beszélgetésekre, mert valószínűleg feloldották a műfajból időnként következő nehézségeket. Ezek a körülmények azonban egyszerre jelentettek negatívumot is, mivel a nagy nyilvánosság előtti „önmegvallás” sokszor megfontoltabbá, visszafogottabbá tette az interjúalanyokat. A fiatal romák pedig gyakran túlságosan is tisztelték az általuk kérdezett embereket, így megítélésem szerint időnként elmaradtak a súlyosabb kérdések, az esetleges kényesebb ügyek megtárgyalása.⁷

A kötet legfontosabb része Szalai Júlia és Neményi Mária „*Elbeszélt évtizedek. A roma politika közelmúltbéli története a roma politikusok szemével*” című tanulmánya, amelyben összegzik mindazt a tudást, amelyet a felsorolt módszertani eszközök segítségével, hosszú elemző munka után kialakult bennük a kérdésről. A hangsúly a személyes megélt történelmen van, a belső folyamatok mozgatórugóin és a csoportdinamikai hatásokon, azaz nem „klasszikus” intézménytörténettel vagy egy mozgalom történetével találkozunk önmagában, hanem a személyes identitás, a családi körülmények és más hasonlóan „belső” dolgok feltárásával. Vizsgálódásuk fókuszában az úgynevezett „roma kulcsszereplők” álltak, akik meghatározásuk szerint „azok, akik gondolataikkal, nyilvános fellépéseikkel, esetenként elvállalt pozíciójukkal és foglalkozásukkal, vagy mozgalmi tevékenységük egyes mozzanataival fontos befolyást gyakoroltak a roma politikai gondolkodásra és/vagy nevékhöz az elmúlt évtizedek roma politikatörténetének meghatározó eseményei fűződtek”. További dimenziókat jelentettek ez mellett a generációs csoportok, a „politikai színezet”, valamint az országos vagy helyi hatás kérdése is. Az elkészült interjúk három nagy egységből álltak, ezek alapján elemezték őket. Elsőként a családi háttér minél széleskörűbb megismerésére törekedtek, beleérve az anyagi és iskoláztatási körülményeket is. Másodsorban fontos szempont volt az identitás kialakulásának és fejlődésének a folyamata, majd harmadrésben a politikai-közéleti pálya ívét igyekeztek megrajzolni.

Az elemzések az így kialakított csomópontok esetében eljutottak azokhoz a főbb kérdésekhez, amelyek már egy ideje foglalkoztatja a hasonló családi életutakat és mobilizációs pályákat

⁶ Vö. például: LOURY, GLENN C. (2005): *Előítélet, megkülönböztetés, szívkiadás*. Válogatás írásaiból. Budapest, Rajk László Szakkollégium – Ráday Könyvesház.

⁷ Ezen a ponton kell bevallania a recenzió írójának – ha a kötet olvasása közben nem derült volna ki valaki számára – hogy ő maga is a kiválasztott és meginterjúvolt közszereplők között volt. Sőt, végig nézte, felvételtől, az összes elkészült interjút, így ennek tudatában meri megfogalmazni ezzel kapcsolatos véleményét.

vizsgáló kutatókat: az anyák meghatározó szerepe a szocializációban és az iskoláztatásban, a vegyesházasságok nagy száma és az ebből következő integrációs utak, vagy a roma kultúrához kapcsolódó közösségbe kerülés a rendszerváltozás előtt. Mindezekben nagyon fontos dolgokat tudunk meg a roma közszerelőik indíttatásáról. Egy kicsit azonban adósak maradtak egyrészt a generációk közötti különbségek határozottabb megvilágításával. Kisebb súllyal van jelen a rendszerváltozás utáni szereplők életútjának a bemutatása, illetve az akkori politikai pályák különbségeinek feltárása. Bár ezt a szerzők is érzik és többször említik is a rendszerváltozás előtti történet túlsúlyát, valószínűleg ez az egyik olyan pont, ahol a nagyobb társadalmi háttér előnyére vált volna az elemzésnek. Hasonlóan kevesebb figyelem fordul a különböző interjúalanyok „származására”, azaz a romungro, oláh cigány vagy beás közösséghez tartozás vonatkozásában. Meggyőződésem szerint különösen a kulturális kérdések értelmezése ezek nélkül sokkal nehezebb, hiszen például a cigány nyelv ismeretét hiányolni egy romungro – különösen zenész – családban, gyakran irreleváns, sőt visszatetsző kérdés. Miközben a rendszerváltozás előtti politikai szocializáció romák általi útját, az akkori pártállami vezetés által is elfogadott „daloló-táncoló nemzetiségek” koncepció által is eltúrt jelenségre fűzi fel a tanulmány a „táboroztatás” mellett.

Fontos kérdés az is, hogy az 1970-es években sikeresen, sőt, rendkívül gyorsan induló „politikai intézményesülés” sokáig sikertörténetnek tűnik. Az elmúlt évtizedben történő megtorpanását érzékelik a szerzők, de a „bukás” szó kimondásáig nem jutnak el. Pedig bizony úgy tűnik, hogy a néhány évtizedes kísérlet nem sikerült. Nem csak a civil mozgalom jelentéktelenült el néhány facebook csoportra, hanem a közösségi terek is megszűntek és a mostani fiatal generáció társadalmi útja, már amennyiben sikeres szakmai pályát kívánnak befutni, gyakorlatilag az asszimiláció. Erre utalnak is a szerzők, mikor a legfiatalabb generáció tagjainak iskoláztatásáról és közösségi szocializációjáról, illetve ennek hiányáról írnak. Ez azonban már egy másik történet lesz.

Összességében rendkívül fontos és nagyon jó színvonalú könyv készült el a szerzők jóvoltából, hiszen ilyen mélységű elemzés eddig még nem állt rendelkezésre ebben a kérdésben. Még ennél is értékesebb azonban maga a dokumentum értékű kutatási anyag, az interjúk, amelyek rendelkezésre állnak a kutatóknak és nem csak másodelemzések készítésére, hanem inspirálóan hatnak újabb kutatások tervezésére, egyre differenciáltabb elemzések készítésére is. Nem utolsó sorban pedig fontos kiindulópont a romák saját narratívájának, társadalomértelmezésének a többség által ugyan nem várt, de a közösségi megmaradáshoz és fejlődéshez nélkülözhetetlen megalkotásához.